

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Сучасний розвиток суспільства характеризується не тільки стрімкістю змін, які донедавна сприймалися як позитивний момент життя суспільства та показник його прогресу, але й наявністю кризових періодів, пов'язаних з різними сферами життя: економічною, політичною, суспільною тощо. Крім цього, на зміну соціалістичним ідеалам прийшли, у крайньому випадку, ідеали прагматичні, а частіше – їх повна відсутність. Тому важливою проблемою психологічної науки є вивчення ціннісно-смыслові сфери особистості загалом та у заломленні до професійної діяльності зокрема. Це дасть змогу не лише вивчити сутність цього феномена, але й з урахуванням його особливостей впливати на розвиток цієї сфери особистості.

Метою нашого дослідження є аналіз теоретичних засад вивчення ціннісно-смыслові сфери особистості. Одним із найбільш продуктивних напрямів у психології особистості є концепція "особистісний зміст – змістові утворення – змістова сфера особистості", що розробляється шерегою авторів у руслі діяльнісного підходу. У річці цієї парадигми, котру можна назвати змістовим підходом у психології особистості, аналіз структури змістові сфери та актуального функціонування змістових систем домінує над спробами розглянути їхню динаміку, шляхи та закономірності, тобто структурно-функціональний підхід домінує над динамічним.

Будучи особистістю, людина виступає як автономний носій і суб'єкт суспільно вироблених форм діяльнісного відношення до світу. Регуляція її життєдіяльності набуває форми саморегуляції, яка здійснюється з урахуванням всієї ієрархічної системи життєвих відносин, відображених у внутрішньому світі. Змістова сфера особистості як особливим чином організована сукупність змістових структур та зв'язків між ними, які забезпечують змістову регуляцію ціннісну життєдіяльність суб'єкта, що є предметом аналізу численних психологічних досліджень.

В основі уявлень про змістову сферу особистості лежить наведене О.М.Леонтьєвим [6] поняття *особистісного змісту*. Це поняття доволі часто одержує інтерпретацію тільки з одного боку й трактується просто як суб'єктивне відображення деякого об'єкта в індивідуальній свідомості людини на відміну від уявлень про цей об'єкт, що склалися в деякому соціальному середовищі. Така поверхова та одностороння інтерпретація дуже часто призводить до звинувачення концепції особистісного змісту в суб'єктивізмі. Однак, якщо не обмежувати розглядом поняття змісту в спеціальному психолінгвістичному аспекті, неважко показати, що принципове значення поняття змісту полягає якраз у тому, що воно виводить пояснення за межі індивідуальної свідомості у реальну площину життєдіяльності суб'єкта, хоча спочатку воно виникло саме з необхідності зрозуміти зміст свідомості "...не тільки як знання, але і як відношення, як спрямованість" [6, с.248].

З самого початку О.М.Леонтьєв підходив до проблеми особистісного змісту з двох сторін. По-перше, у контексті педагогічної психології, ця проблема виступала як проблема неспівпадання об'єктивного змісту свідомості (знання), представленого, в першу чергу, значеннями, та суб'єктивного відношення до нього, або змісту. По-друге, вона ставилася як проблема відношень між мотивами та цілями дії, які О.М.Леонтьєв розглядав як такі, що "психологічно вирішують", оскільки основний регулюючий вплив мотивів на перебіг діяльності полягає в тому, що вони повідомляють особистісний зміст цілям та обставинам діяльності, "оцінює" таким чином їх життєве значення для суб'єкта [6].

Поняття особистісного змісту втілює принцип єдності діяльності, свідомості та особистості, знаходячись на перетині всіх трьох фундаментальних психологічних категорій. Дійсно, "діялісна" характеристика особистісного змісту як відношення мотиву до цілі означає, що будь-яка цілеспрямована дія завжди – прямо чи непрямо – спрямована на реалізацію того чи іншого мотиву, і мета цієї дії, що відображається в свідомості, містить "посилання" на цей мотив, яке виступає у формі особистісно-смыслового забарвлення.

Друга характеристика особистісного змісту як пристрасної складової індивідуальної свідомості ґрунтується на уявленні про те, що "...зміст породжується не значенням, а життям" [6, с.279], що джерелом цієї пристрасності є, за О.М.Леонтьєвим, діяльність суб'єкта у світі, яка реалізує його реальні життєві відношення.

Таким чином, особистісний зміст постає перед нами як відношення, що пов'язує предметний зміст свідомості з предметом діяльності, як пристрасне ставлення процесів психіки до процесів життя суб'єкта, його свідомості до буття. Діялісна концепція особистісного змісту, будучи теорією "об'єктивно детермінованої суб'єктивності" (А.В.Брушлінський), є змістовою психологічною конкретизацією марксистського положення про визначальний характер "світу людини", її реального буття, практики відносно її внутрішнього світу.

Загальне тлумачення особистісного змісту дає підстави стверджувати, що структурні елементи особистості мають змістову природу. В річці діяльнісного підходу вже робилися спроби описати структуру особистості в термінах змістовісних мотивів (О.М.Леонтьєв), змістових настанов (О.Г.Асмолов), змістовісних утворень (О.Г.Асмолов, Б.С.Братусь та ін.) [1, 6].

Змістові структури, що визначають зміст і динаміку внутрішнього світу людини, є найбільш глибокими, інтимними людськими структурами. При найбільш різноманітних тлумаченнях змісту саме це поняття найбільш безпосередньо характеризує людське буття.

Поняття змісту в О.М.Леонтьєва було винесене з площини свідомості в площину реальних життєвих відношень суб'єкта і стало одним з ключових понять психологічної теорії діяльності.

Безпосереднім змістовісним чинником виступає мотив діяльності. "Питання про зміст є завжди питання про мотив" (О.М.Леонтьєв). Вводиться поняття змістовісної функції мотиву поряд зі спонукальною, розрізнення змістовісних мотивів і мотивів-стимулів [6].

Поняття змісту виступає як пояснювальне у працях О.М.Леонтьєва, О.В.Запорожця, Я.З.Неверович, З.М.Істоміної та ін. [4, 6]. До лінії розвитку уявлень про місце та роль змісту в процесах свідомості та діяльності, про вплив його на перебіг діяльності і на особливості психічних процесів належать також дослідження О.К.Тихомірова, В.Л.Поплужного та ін. [7, 8].

Необхідність диференціювання поняття "зміст" відзначена В.К.Вілономом, який запропонував узагальнюючий термін "змістовісних утворень", головною характеристикою яких є те, що вони відображають не об'єктивні властивості речей, а відношення їх до задоволення потреб суб'єкта [2].

Перша стаття, спеціально присвячена проблемам змістовісних утворень, належить Є.В.Субботському, який назвав змістовісних утворень тією складовою свідомості, що безпосередньо пов'язує суб'єкта з дійсністю і є дериватом об'єктивних функцій цієї дійсності в житті людини. Є.В.Субботський вказує на багатомірність змістовісних утворень, що виявляється в різній мірі їх впливу на поведінку і в різній мірі їх усвідомленості [за 5].

Подальша розробка уявлень про змістовісних утворень привело до розуміння змістовісних утворень як специфічної базової одиниці особистості (О.Г.Асмолов, Б.С.Братусь та ін.). Були відзначені такі властивості змістовісного утворення, як його залежність від реального буття суб'єкта, його об'єктивності позиції в суспільстві, предметності, незалежності від свідомості [1].

Методичні прийоми дослідження змістовісних утворень були викладені О.С.Насиновською, О.З.Басіною, О.Г.Асмоловим [1]. Ними ж вперше перелічені конкретні структури, об'єднані поняттям "змістовісних утворень", а саме змістовісні мотиви, особистісні змісли і зміслові настанови; але цей перелік залишався відкритим [1: 133].

У рамках діяльнісного підходу, де поняття змісту є одним з ключових, починаючи з 40-х років, розвиток представників про структурну організацію змістовісної сфери особистості пов'язане з працями О.С.Насиновської, Б.С.Братуся, В.В.Століна, О.Г.Асмолова.

Згідно О.С.Насиновської, виокремлюються наступні види змістовісних утворень: змістовісні мотиви (стабільні утворення, що характеризують структуру особистості) і зміслові настанови та особистісно-значущі емоційні переживання (динамічні, ситуаційні утворення) [за 5]. Пізніше О.С.Насиновська ввела диференціацію змістовісних настанов, виокремивши змістовісних утворень як фіксоване утворення і конкретно-ситуативну змістовісних утворень.

Б.С.Братусь висловив положення про те, що зміслові утворення породжуються не одиничними відношеннями, а системою відносин. У результаті однієї аналізу особистості постає як складна, багатомірна змістова структура [1].

Для втілення ідеї багатомірної системної організації змістовісних утворень О.Г.Асмолов увів поняття динамічної змістовісної системи, яка характеризується не тільки залежністю від діяльності суб'єкта і від його позиції, але має і власний внутрішній рух, складні ієрархічні відносини між її складовими [1].

При всій різноманітності численних теоретичних моделей можна сформулювати низку загальних положень діяльнісного підходу до проблем змісту (Д.О.Леонтьєв).

1. Зміст породжується реальними відносинами, що пов'язують суб'єкта з об'єктивною дійсністю.
 2. Безпосереднім джерелом змістоутворення є потреби і мотиви особистості.
 3. Зміст характеризується дієвістю і виконує функції регуляції практичної діяльності.
 4. Змістовісних утворень не існують ізольовано, а утворюють єдину систему [5].
- У рамках єдиного підходу були розроблені диференційовані уявлення про структурні елементи змістовісної сфери особистості. Крім традиційних понять особистісного змісту і змістовісного мотиву були введені поняття змістовісної настанови, змістового конструкту, змістовісної диспозиції (В.К.Вілоном, Б.С.Братусь, М.Кальвіно) [1, 2].

Опис структурних компонентів змістовісної сфери, їх взаємозв'язків та закономірностей структурної організації детально представлено в праці Д.О.Леонтьєва. На емпіричному матеріалі автор обґрунтовує необхідність виокремлення кожного з шести видів змістовісних структур: особистісного змісту, змістового конструкту, змістовісної настанови, змістовісної диспозиції, мотиву і особистісної цінності. За всіх відмінностей у характері та функціональних проявах всі перелічені структури тісно пов'язані між собою [5]. Розглянемо їх детальніше.

Особистісний зміст об'єктів і явищ дійсності – це характеристика, яку вони набувають, будучи презентовані суб'єкту в образі. Особистісний зміст не співпадає з життєвим змістом.

Життєвий зміст – це об'єктивна характеристика відношення об'єктів і явищ дійсності до життєдіяльності суб'єкта, а особистісний зміст – це форма суб'єктивного відображення цього відношення в свідомості суб'єкта, в його образі світу. Ця характеристика особистісного змісту реалізується за допомогою двох різних психологічних механізмів – механізму емоційної індикації і механізму трансформації образу. Особистісний зміст завжди конкретний, він зміст чогось, по відношенню до чогось, і це відношення завжди якісно визначене. Емоція дає лише загальну, поверхову характеристику особистісного змісту.

Особистісний зміст виявляється також у вигляді ефектів трансформації психічного образу, коли змінюється суб'єктивні зв'язки між елементами ціннісної ситуації і виокремлюється просторові, часові та ін. співвідношення. Причиною цих трансформацій виступає особистісний зміст, який характеризує ці чи інші елементи або аспекти ситуації при цьому трансформація образу може супроводжуватися, а може і не супроводжуватися емоційною індикацією.

Змістова настанова – це складова виконавчих механізмів діяльності, яка відображає в собі життєвий зміст об'єктів і явищ дійсності і виявляється в різних формах впливу на перебіг актуальної діяльності.

На основі змістовісних настанов здійснюється вибір особистістю своїх вчинків. Цей вибір означає елементарний акт активності особистості, в якому можна виокремити "раціональну" і "ціннісну" лінію. У першому випадку структура вибору зводиться до пошуку оптимального варіанту з числа можливих альтернатив, у другому випадку відбувається "ціннісний" процес вибору мотиву, коли посилюю вплив вибору стає цінність, моральна норма, моральна позиція особистості.

Змістові настанови виводять "особистісні змісли" за межі свідомості і являють собою форму фіксації змістового досвіду безпосередньо в діяльності. Змістові настанови можуть здійснювати на діяльність стабілізуючий, перешкоджаючий, відхиляючий або дезорганізуючий вплив. Особистісні змісли та змістова установка доповнюють один одного в ціннісній системі регуляції діяльності. Але необхідно відмітити, що змістові установи впливають лише на

спрямованість протікання пізнавальних процесів, вони не приймають "форм, характерних для змісту свідомості" [6, с. 106], в той час як особистісні смисли визначають особливості презентації конкретних образів та їх окремих характеристик. Їх взаємодію можна представити у вигляді наступного положення: викривлення, які вносяться в образ, так модифікують його, щоб його особистісний смисл, наскільки це дозволяють вимоги адекватності відображення, відповідав спрямованості актуальних смислових установок.

Мотив визначається як "предмет, включений в систему реалізації взаємин суб'єкт-світ та який набуває в цій системі властивість спонукати та спрямовувати діяльність суб'єкта" [6, с. 193]. Ця властивість не закладена в самому предметі, вона зумовлена включеністю в системи смислових зв'язків. Смыслові мотиви задаються його зв'язком не з однією, а з цілим рядом потреб. Мотив постає як ситуативна смислова структура, на основі якої будується вся система смислової регуляції окремо взятої діяльності. При завершенні або руйнуванні відповідної діяльності предмет втрачає системну якість мотиву та система смислової регуляції розпадається. При перериванні діяльності нереалізоване прагнення зберігається у смисловій сфері особистості та здійснює вплив на хід подальшої діяльності.

Смыслові диспозиції являють собою форму фіксації ставлення суб'єкта до об'єктів та явищ дійсності, яка визначається роллю та місцем цих об'єктів та явищ у життєдіяльності людини.

У смислових диспозиціях можна виділити змістовну сторону, яка описується поняттям відношення, та динамічну сторону, яка описується поняттям фіксованої смислової установки. Смыслові диспозиції постають як механізм над ситуативної активності (В.Петровський), виходу діяльності за межі ситуативних вимог на новий рівень, тобто фактично зміни діяльності, що можливо завдяки поза ситуативному характеру смислових диспозицій.

Смыслові диспозиції як позаситуативні смислові структури, які консервують інваріантний життєвий смисл об'єктів та явищ дійсності, є не лише латентними структурами. Їх актуалізація виражається у породженні актуальних особистісних смислів та смислових установок, які прагнуть надати діяльності, в якій вони виникли, спрямованість, яка узгоджується зі спрямованістю смислової диспозиції. Таким чином, можна визначити смислову диспозицію "як ставлення до об'єктів та явищ дійсності, які мають для суб'єкта стійкий життєвий смисл, яке консервується у формі фіксованої установки та проявляється в ефектах особистісно-смислової та установочно-смислової регуляції, яка не пов'язана з мотивом актуальної діяльності" [5, с.213].

Смысловий конструкт. Власне поняття смислового конструкту вперше було введено у працях В.В.Століна та М.Кальвіно [7]. Їм вдалося експериментально показати зв'язок між особистісним смислом конкретних значимих об'єктів та явищ, які представлені відповідними поняттями, та оцінкою цих понять по індивідуально-специфічним значимим категоріальним шкалам.

Смыслові конструкти дозволяють об'єднати об'єкти та явища в класи "не за загальною об'єктивною ознакою, а за схожою особистісно-смисловою основою" - це так звані емоційні узагальнення. До них належать, наприклад, клас явищ, які позначаються зазвичай у моральних поняттях "справедливе", "добре" і т.п. [1].

Смыслові конструкти виконують функцію безпосередньої оцінки близькості реального стану речей до ідеального чи необхідного. Смысловий конструкт можна розглядати як оцінну шкалу, один з полюсів якої задається або "моделлю потрібного майбутнього" (Н.А.Бернштейн), який описує деякий для стану та розвитку індивіду стан життєвих ставлень, або "моделлю повинного" яка описує вектор бажаного перетворення дійсності. Конструкти, які стоять на різних основах (наприклад, на основі особистісних цінностей - "істинний-брехливий", "гарний-потворний", на оцінці стану життєвих ставлень - "небезпечний-безпечний", "затишний-незатишний") не розрізняються за характером свого функціонування в структурі смислової регуляції життєдіяльності.

На відміну від мотивів, смислові конструкти є стійкими, інваріативними, транситуативними та, на відміну від смислових диспозицій, всюдисущими. Тобто смисл будь-якого явища або об'єкта в більшій чи меншій мірі визначається його оцінкою за смисловими конструктами. По суті, ми маємо справу з "емоційним кодом" (О.А. Артемьева), який відображає значимі властивості об'єкта або явища на рівні глибинних структур образу світу.

Проявляючись в діяльності у формі особистісних смислів та смислових установок, смислові конструкти відрізняються від мотивів та смислових диспозицій більшою узагальненістю та стійкістю, а також більш тісним зв'язком з особистісними цінностями. Як для буденної свідомості, так і для більшості теоретичних підходів до проблеми цінностей в психології характерне уявлення про особливе місце та роль цінностей у людському житті. Ряд авторів (Б.С.Братусь, В.П. Зінченко, В. Франк та ін.) вказує на смислову природу цінностей [1].

Особистісні цінності як різновид смислових структур віднесені Д.А.Леонтьєвим до вищого рівня організації смислової сфери особистості. Вони є стійким "джерелом смислоутворення, автономним по відношенню до конкретних ситуацій взаємодії суб'єкта зі світом" [5, с.233].

Ряд авторів (В.Г.Асеев, С.С.Бубнова, Б.И. Додонов) розглядають цінності в одному ряді з поняттями потреби та мотиву, підкреслюючи їх реальну мотиваційну спонукальну силу. Проте потреби являють собою форму безпосередньої взаємини індивіда зі світом, діють "тут і тепер", їх мотиваційна спонукальна сила постійно змінюється. Особистісні цінності являють собою узагальнені засминені зі світом, перероблені спільним досвідом соціальної групи; їх мотиваційна дія співвідноситься з життєдіяльністю людини в цілому, а не з конкретною ситуацією. Особистісні цінності володіють високою мірою стабільності, зміна ієрархічної системи цінностей - надмірна, кризова подія у житті людини. Характер мотивовітвірних впливів потреб та особистісних цінностей також різний. За висловлюванням В.Франка, якщо потреби штовхають нас, то цінності притягують. Розглядаючи цінності як "кінцеві орієнтири бажаного стану справ", Д.А. Леонтьєв пропонує використати замість слова "ідеал" поняттям "модель доцільного" по аналогії з поняттям "модель потрібного майбутнього" (Н.А. Бернштейн), введеного для позначення вірогідного прогнозу та програмування майбутнього [5].

Особистісні цінності є похідним від соціальних, але усвідомлення та позитивного ставлення до суспільних цінностей недостатньо для їх селекції, присвоєння та асиміляції індивідом, необхідне включення суб'єкта у колективну діяльність. Засвоєння цінностей великих соціальних груп опосередковуються цінностями референтних для індивіду малих контактних груп. Трансформація соціальних цінностей в особистісні можна розглядати в двох аспектах: 1) рух від цінностей соціальних груп до особистісних, який позначається поняттям інтеріоризації; 2) рух, який позначається поняттям соціалізації, - від структури індивідуальної мотивації, основаної на потребах індивіда, до структури, де найважливіше положення належить цінностям. І в тому, і в іншому випадку особистісні цінності виступають у якості соціальних регуляторів індивідуальної поведінки, вкорінених в структурі особистості.

Ієрархічні моделі структури особистості можна розділити на три види: 1) моделі, в яких структурні елементи упорядковуються за їх відносною значущістю (наприклад, модель ієрархії мотивів О.М. Леонтьєва); 2) моделі, де виокремлення різних рівнів структурної організації відбувається за формально-динамічною ознакою (наприклад, диспозиційна модель В.А.Ядова, яка описує чотири рівня диспозицій: спрямованість інтересів, ціннісні орієнтації, генералізовані соціальні настанови, ситуативні соціальні настанови); 3) моделі, в яких виокремлення рівнів відбувається за змістовою ознакою (наприклад, "піраміда" людських потреб А.Маслоу). В цих моделях не завжди враховується та обставина, що існують відносно відмежовані одна від одної підсистеми, межі між якими в індивідів відрізняються досить суттєво. Ці відносно автономні підсистеми знайшли своє відображення в таких поняттях як "мотиваційні лінії" (О.М. Леонтьєв), "мотиваційні комплекси" (Я.З. Неверович) і "динамічні смислові системи" [6].

Динамічну смислову систему (ДСС) можна визначити як відносно стійку і автономну ієрархічно організовану систему, яка містить в собі низку різномірних смислових структур і функціонує як єдине ціле [5].

Від того, до яких динамічних смислових систем належать ті чи інші смислові структури, залежить їх внесок у регуляцію життєдіяльності особистості. Наприклад, мотив самоствердження може включатися до динамічної смислової системи професійного досягнення, успіху у протилежній статі, фізичного розвитку. У всіх випадках смисл мотиву і його якісні особливості будуть відрізнятися за однаковою інтенсивністю.

Для розуміння цілісності динамічної смислової системи необхідно звернутися до двох фундаментальних характеристик людської діяльності - її предметності її осмисленості (В.П.Зінченко) або предметності і суб'єктності (О.Г.Асмолов), що відображає детермінацію самої діяльності - з боку її суб'єкта і з боку об'єкта (предмета).

Інтенціональна сторона діяльності визначається смисловим змістом, що поширюється от полюса суб'єкта "зверху вниз" на всі рівні діяльності. "Рівні, що лежать нижче, наповнюються ті, що лежать вище, неповторною суб'єктивним забарвленням: мотивами, цілями і смислами. Саме тому будь-яка найбільш дрібна одиниця діяльності, будь то операція чи функціональний блок, повинна аналізуватися як одиниця психологічна, а не фізіологічна" [5, с.53].

Операціональна сторона діяльності на відміну від інтенціональної більшою мірою визначається предметними характеристиками об'єкта, який підпорядковує своїй логіці логіку дії. Наповнення діяльності предметністю йде начебто в зворотному напрямку, "знизу вгору". В.В.Давидов використовує термін "універсальна пластичність", говорячи про уподібнення діяльності предметним характеристикам її можливих об'єктів [3].

Д.О.Леонтьєв виокремлює дві моделі динамічної смислової системи: динамічну смислову систему як одиницю стійкої особистісної структури (ДСС-О) і динамічну смислову систему як цілісність смислової регуляції конкретної діяльності в конкретних ситуаціях (ДСС-Д). Питома вага смислового компоненту набагато вища в ДСС-О, оскільки вона виконує функцію структурування відносин суб'єкта зі світом. ДСС-Д складаються всередині діяльності, що актуально розгортається, і регулюють її перебіг відповідно до вищих смисловітвірних інстанцій, що представлені в ДСС-О [5].

ДСС-О - це гіпотетичний конструкт, що виявляється лише опосередкованим чином, у формі проєкції або у площині діяльності, або свідомості, рефлексії суб'єктом власної особистісної структури. У першому випадку ми маємо справу з ДСС-Д, які відображають ДСС-О достовірно, але фрагментарно, адже в регуляції окремо взятої діяльності не задіяна вся особистість, а лише її підструктури. У другому випадку ми можемо відтворити картину ієрархічної структури відносин суб'єкта зі світом, але не можемо бути впевнені в тому, що одержана проєкція достовірно відображає істинні глибинні взаємозв'язки особистісних структур.

Структура особистості, яка визначається стійкою ієрархією відносин суб'єкта зі світом, може проєктуватися в свідомість або безпосередньо у формі самосвідомості, або опосередковано - у формі структур світогляду, які виконують функції самосвідомості не ізоляованого індивіда, а представника людини як родової спільноти [8].

Світогляд особистості зручно вивчати як проєкцію її глибинної смислової структури з двох причин: по-перше, світогляд є формою синтезу істини і суб'єктивного її осмислення, він просякнутий смислом [8]; по-друге, відмітною рисою світогляду є його претензія "виражати загальнолюдську точку зору і позицію. Це означає, що у важливих смисложиттєвих (і світоглядних) питаннях будь-який суб'єкт світогляду схильний обґрунтовувати свою позицію як всезагальну вимогу, що витікає з сутності людини чи світового порядку речей" [8, с.69]. Результати досліджень смислової структури світогляду [8: 112, 116] свідчать про те, що структурними складовими світогляду є тією чи іншою мірою ретеріаналізовані між собою динамічні смислові системи.

Смыслові структури розуміються як перетворена форма життєвих відносин суб'єкта [5]. Рух системи відносин людини зі світом протягом життя відображається в більш-менш адекватних змінах системи смислів. У літературі пропонується розрізняти "велику" і "малу" динаміку смислових утворень. Під "великою" динамікою розвитку смислових утворень розуміються процеси народження та зміни смислових утворень особистості в ході життя людини, в ході зміни різних видів діяльності. Під "малою" динамікою розуміються процеси народження і трансформації смислових утворень у ході тієї чи іншої діяльності. Розглядаючи механізми "малої" динаміки, умовно виокремлюють три класи: процеси смислоутворення, смислоусвідомлення і смислорозв'иннення. *Смыслоутворення* - розширення смислових систем на нові об'єкти і породження нових похідних смислових структур; *смислоусвідомлення* - відношення контекстів і смислових зв'язків, які дозволяють розв'язати задачу на смисл об'єкта, явища і дії; *смислорозв'иннення* - змістова перебудова життєвих відносин і смислових структур, в яких вони заломлюються. Процеси смислорозв'иннення можуть породжуватися трьома класами ситуацій: критичними життєвими ситуаціями, що відображають неузгодженість життєвих відносин і смислових структур особистості, особистісними внесками значущих інших і ситуаціями впливу мистецтва на особистість. Процеси динаміки смислової сфери особистості охоплюють як еволюційні, так і революційні, як усвідомлювані, так і неусвідомлювані трансформації [5]. Говорячи про проблему переходу від структурно-функціонального до динамічного аналізу смислової регуляції діяльності, слід зазначити, що системний погляд на смислову динаміку дозволяє підняти смисловий підхід на якісно новий рівень і розкриває нові його можливості, які можуть плідно використовуватися, зокрема, в контексті задач психотерапії, консультування, роботі з сім'єю, психології виховання і розвитку особистості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним дослідженням місця та ролі ціннісно-смислових компонентів особистості в структурі професійно важливих якостей приватних охоронців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А.Г.* О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности // Вопросы психологии / Асмолов А.Г. Братусь Б.С., Зейгарник Б.В. и др. – 1979. - № 4. – С. 35-46.
2. *Виллонас В.К.* Психологические механизмы мотивации человека / Виллонас В.К. – М.: Наука, 1990. – 228 с.
3. *Давыдов В.В.* Виды обобщения в обучении / Давыдов В.В. М.: Педагогика, 1972. – 423 с.
4. *Запорожец А.В.* Избранные психологические труды: В 2-х т. / Запорожец А.В. - М.: Педагогика, 1986.
5. *Леонтьев Д. А.* Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии] / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 594 с.
6. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А.Н. - М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
7. *Тихомиров О.К.* Психология мышления / Тихомиров О.К. – М.: Изд-во МГУ, 1984. - 272 с.
8. *Тихомиров О.К.* Мышление, знание и понимание / Тихомиров О.К., Знаков В.В. // Вестник Моск. ун-та. – Сер.14. Психология. – 1989. – № 2. – С.6-16.
9. *Столин В.В.* Самосознание личности / Столин В.В. – М.: Московский университет, 1983. – 286 с.

Подано до редакції 05.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуті теоретичні основи дослідження ціннісно-сислової сфери особистості. Представлено опис структурних компонентів значеннєвої сфери, їхніх взаємозв'язків і закономірностей структурної організації.

Ключові слова: ціннісно-сислова сфера, смислові утворення, професійне становлення.

О.В. Турьян
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены теоретические основы исследования ценностно-смысловой сферы личности. Представлено описание структурных компонентов смысловой сферы, их взаимосвязей и закономерностей структурной организации.

Ключевые слова: ценностно-смысловая сфера, смысловые образования, профессиональное становление.

О.В. Туриян
THEORETICAL BASES OF INVESTIGATING THE PROBLEM OF DEVELOPING VALUE AND SENSE SPHERE IN TERMS OF PROFESSIONAL FORMATION

SUMMARY

The article presents theoretical bases of investigating personal value and sense sphere; describes structural components of sense sphere, their interconnection and laws of structure organization.

Keywords: value and sense sphere, sense formation, professional development.